

УДК 81'367.635: 811.112.2

О. Застровський
ст. викладач кафедри
німецької філології ВДУ

Інформативність градуальних часток сучасної німецької мови на рівні конверсаційних імплікатур

В роботі розглядаються градуальні частки сучасної німецької мови з позиції комунікативно-функціональної парадигми. Вони виконують важливу роль у процесі комунікації. Дискурсивно-прагматичне значення градуальних часток виявляється на рівні інтендованих/неінтендованих конверсаційних імплікатур та прагматичних пресупозицій, що й зумовлює актуальність статті.

Ключові слова: градуальні частки, дискурсивно-прагматичне значення, конверсаційна імплікатура, інтендована імплікатура, неінтендована імплікатура, комунікативно-функціональна парадигма.

O. Zastrovskyu. Informativity of Modern German gradual particles at the level of conversational implicatures

The paper focuses on Modern German gradual particles due to the communicative-functional paradigm. They have an important function in the process of communication. The discursive-pragmatic meaning of gradual particles is revealed at the level of intentional/non-intentional conversational implicatures. That is why this article is actual.

Key words: gradual particles, discursive-pragmatic meaning, conversational implicature, intentional implicature, non-intentional implicature, communicative-functional paradigm.

Актуальність роботи зумовлюється необхідністю перегляду та доповнення наявних знань стосовно градуальних часток з позиції комунікативно-функціональної парадигми. Потреба у такому дослідженні зумовлена їхньою важливою роллю у процесі комунікації (зокрема в інформативності на рівні пресупозицій та імплікатур). Градуальні частки на основі свого значення

виражають відношення між учасниками ситуації, а саме градуують [1: 231–251; 11; 15; 18] домінанту своєї сфери дії (Q) відносно фонових альтернатив (R), які мають експліцитне вираження або пресупонуються/імплікуються у контексті на основі ознаки (P) (щодо змінних QRP див. [6: 308]). За своїм інтегрованим семантико-прагматичним значенням градуальні частки залучають учасника до ситуації як надмірного, додаткового, ексклюзивного, пріоритетного; учасник ситуації ідентифікується, інтенсифікується, деінтенсифікується градуальною часткою, або вводиться як такий, що володіє максимальним набором ситуативно-релевантних ознак. Це такі частки: *allein, auch, ausgerechnet, ausschließlich, außerordentlich, besonders, bloß, einzig, eben, ebenfalls, erst, genau, gar, geschweige denn, gerade, gleich, gleichfalls, insbesondere, lediglich, nicht einmal, noch, nur, selbst, sogar, vor allem, zumal, zumindest, sehr, ziemlich, ganz, überaus, zutiefst, höchst, fast, nahezu, beinahe, etwa, geradezu, immer, weitaus, zu, etwas, ungemein, weit, so* та ін [10, с. 7]. **Мета** роботи полягає у виявленні інформативності градуальних часток на рівні конверсаційних імплікатур.

Інформативність – це здібність тексту передавати повідомлення, корисне чи цікаве для адресата. “Наявність інформації можна розуміти як актуальну наявність (повідомлення, твердження в буквальному смислі), але й можна розуміти її як потенційну, тобто здібність тексту генерувати каскад нової інформації для адресата... Багаті семантичні властивості мови приводять до появи потенційної інформації, коли повідомляється більше ніж написано” [16, с. 142]. (З питань категорії інформативності див. [11; 16; 18, с. 208–214].)

Потенційна інформація зумовлюється і значенням градуальних часток та може бути виявлена на рівні інтендованих (індивідуалізованих) та неінтендованих (генералізованих) [5: 17] конверсаційних імплікатур [4; 5; 7; 8; 12: 42–45; 13: 101–110].

Інтендована імплікатура визначає тип іллокутивного акту, неінтендована – є релевантною насамперед при виявленні внеску градуальних часток у загально-інформативний зміст висловлювання, наприклад: (1) *Fährst du nach Florenz?*

– *Nur Philip fährt nach Florenz.*

Інтендована конверсаційна імплікатура: *Ich fahre nicht.*

Неінтендована – це висновки на зразок: Філіпу з якихось причин надається перевага тощо.

Внесок градуальних часток в інформативний зміст загальної розмови у вигляді конверсаційних імплікатур зумовлюється насамперед загальним принципом кооперації чи окремими його максимами [8: 222]. Ми вважаємо, що навіть якщо частки й не виступають обов'язковими індикаторами конверсаційних імплікатур, все ж вони є тим “поштовхом”, який зумовлює інтерпретатора виводити різного роду імпліцитну інформацію, яка конкретизується складовими чинниками дискурсу (текстом, позатекстовим контекстом, який включає ті фактори, що здебільшого формують зміст прагматичних (загальних чи спеціальних [22: 20–21]) пресупозицій [3: 181–185; 12; 17: 427–429; 19; 21]. До такої інформації належить:

- 1) інформація про суб'єктивну позицію співрозмовника в конкретних ситуаціях;
- 2) інформація про морально-життєві позиції співрозмовників;
- 3) інформація щодо суб'єктів (носіїв) пропозиційної ознаки;
- 4) інформація про міжособистісні стосунки співрозмовників;
- 5) інформація про мотиви й намір мовців тощо.

Суб'єктивна позиція співрозмовників виражається вживанням різних мовних засобів. Серед інших засобів інформативними у цьому відношенні є градуальні частки. Простежується така тенденція вживання часток як індикаторів суб'єктивної позиції співрозмовників:

1) усвідомленість своєї правоти, впевненість у собі та своїх оцінках, позиція безкомпромісності, категоричного переконання і т.п. зумовлюють вживання градуальних часток зі значенням максимізації, зі значенням ексклюзивного залучення до ситуації, зі значенням ідентифікації;

2) невпевненість, усвідомлення своєї вини, позиція виправдання, компромісна позиція тощо зумовлюють вживання часток зі значенням обмеження, зі значенням димінутивності, часток-компромісаторів. Пор.:

(2) (A) [...] „*Also so eine Art-Grüne-Witwen-Getto?*“

(B) „*Blödsinn! Eine ganz normale Neubausiedlung mitten im Grünen.*“

(A) „*Wie grün?*“

(B) „*Was soll das heißen, wie grün? Vermutlich mit Büschen und Bäumen, weil die Gärten noch nicht angelegt sind.*“

(A) „*Auf gut deutsch heißt das also, du hast dieses Dorado noch gar nicht gesehen?*“

(B) „*Nur auf dem Bauplan, aber es ist genau das, was wir brauchen!*“

(Sanders, S. 12)

(3) *Ich biß mir auf die Lippen. Ungläublich und verständislos blickte Dörte mich an. Peter hatte die Tür zugeschlagen.*

Ich neigte mich zu Dörte und flüsterete: „Es ist nicht wahr. Ich wollte ihm bloß den frechen Mund stopfen, Dörte, hörst du?“ Denn was ich verraten hatte, durfte keiner wissen, am wenigsten Peter selbst. Meine Mutter hatte es mir anvertraut unter dem Siegel der Verschwiegenheit. (Grasmeyer, S. 12)

(4) *Irgendwo klirrte etwas.*

„Is nich schlimm, Mami!“ tönte es aus dem Hintergrund. „Sascha hat bloß mit der Lokomotive die Lampe getroffen. Die ist aber nur ein ganz kleines bißchen kaputt!“

(Sanders, S. 9)

У суперечках співрозмовники зазвичай наполегливо відстоюють свої позиції, що ілюструє приклад (2). З огляду на це, перевага надається використанню часток з інтенсифікуючим значенням (*ganz, gar*) та ідентифікуючим (*genau*). Послаблення позицій співрозмовників супроводжується вживанням часток з обмежуючим значенням (*nur, bloß*) та димінутивів (*ein bisschen*) (приклади (3), (4)).

Помилковість прагматичних пресупозицій корегується співрозмовниками з різним ступенем категоричності та супроводжується різного роду суб'єктивно-модальними коннотаціями, що зумовлюється суб'єктивним ставленням мовця до певного стану справ. Наприклад:

(5) *Brauer kam, diesmal ohne Flasche, und fragte als erstes:*

(A1) „*Ist eure Heizung kaputt?*“

(B1) „*Nein, wir sparen bloß!*“

(A2) „*Ihr habt einen herrlichen Vogel! Draußen sind sechs Grad über Null!*“

(B2) „*Das erzählen Sie mal meinem Mann!*“

Offenbar hatte er es getan. Jedenfalls bekam ich den Auftrag, umgehend den Heizkessel in Gang zu setzen, [...]. (Sanders, S. 88–89)

У прикладі (5) як перший, так і другий комунікативні ходи мовця (Б) свідчать про його незадоволення станом справ, причиною якого є невинуваті дії третьої особи. Проте як комунікативні ходи адресанта (А), так і адресата (Б) зумовлюють інформацію, яка не виражається знаковим значенням мовних одиниць, а імплікується ними в контексті загальної ситуації дискурсу. Конверсаційні імплікатури комунікативних ходів (А1) та (Б1) зобразимо таким чином:

(A1) *Ist eure Heizung kaputt?* → *Es ist kalt in der Wohnung (Normalerweise ist es in der Wohnung kalt, wenn die Heizung kaputt ist).*

(Б1) *Nein, wir sparen bloß. → die Heizung ist nicht kaputt (Wir haben die Heizung bloß ausgeschaltet, wir sparen, und die Heizung, wie bekannt, kostet das Geld).*

Інформація, яка встановлюється на рівні конверсаційних імплікатур та навколо чого й ведеться сама розмова, зводиться до одного: У квартирі холодно. І причиною цього є не пошкодження опалення (*Heizung ist kaputt*), як передбачає адресант ((A1)), а лише економія (*bloß sparen*), що й викликає засудження адресантом такого стану справ ((A2)) та незадоволення адресата ((B2)), оскільки ініціатором такої економії є не адресат, а третя особа (*meinen Mann*). Частка *bloß* вводить у ситуацію домінанту своєї СД на правах меншої за вагомістю причини, ніж пресупозиційна альтернатива. У ситуації дискурсу вона є суб'єктивною причиною стану справ та засуджується мовцем.

Зміст висловлювання, який формується знаковими значеннями мовних одиниць у ситуації дискурсу, може імплікувати протилежний зміст та сприймається як іронія.

Наприклад:

(6) „*Gegessen haben wir um zwölf!*“

„*Es macht gar nichts, wenn ich eine Mahlzeit überspringe.*“, sagte Rolf fröhlich.
„*Isabell meint auch, ich könnte ruhig ein paar Pfund abnehmen.*“

„*Wenn du dich öfter von ihr zum Essen einladen läßt, wirst du das mühelos schaffen!*“

(A) Rolf lachte. „*Bist du etwa eifersüchtig?*“

(B) „*Natürlich nicht! Ich finde es völlig normal, wenn mein Mann, den ich manchmal eine ganze Woche lang nicht sehe, auch die Sonntage woanders verbringt!*“
(Sanders, S. 84)

Частка *völlig* інтенсифікує ознаку, яка позначається лексемою домінанти її СД (*normal*), проте лексичне наповнення сфери дії частки *völlig* за валентністю Р є несумісним з лексемою домінанти СД. Ця несумісність підсилюється лексичним значенням домінанти СД частки *auch* зі значенням додатковості. Пресупозиційні знання щодо поняття “нормальності” в даній ситуації і зумовлюють протилежний

зміст висловлювання (комунікативний хід (Б)): *Ich finde es nicht normal, wenn mein Mann, den ich manchmal eine ganze Woche lang nicht sehe, auch die Sonntage woanders verbringt!* (*völlig normal* → *nicht normal*). У цілому комунікативний хід (Б) демонструє істинність прагматичної пресупозиції мовця А та її підтвердження мовцем Б, хоча й у формі заперечення:

(А) „*Bist du etwa eifersüchtig?*“ → (пресупонує) „*Ich nehme an, dass du eifersüchtig bist*“.

(Б) „*Natürlich nicht! Ich finde es völlig normal, wenn mein Mann, den ich manchmal eine ganze Woche lang nicht sehe, auch die Sonntage woanders verbringt!*“ → „*Ich bin eifersüchtig. Ich finde es nicht normal, wenn mein Mann, den ich manchmal eine ganze Woche lang nicht sehe, auch die Sonntage woanders verbringt!*“

Якщо в наведеному прикладі іронія є наслідком несумісності семантичних композицій складових висловлювання, то наступний фрагмент демонструє протилежний знаковому зміст висловлювання (з відтінком іронії) як наслідок дії більшого за обсягом контексту.

(7) [...] „*Du kannst raufgehen,*“ *keuchte er krebsrot vor Anstrengung, „ich schaff’s allein.“*

(А) „*Wo ist Dörte?*“ *fragte ich.*

(Б) *Verächtlich winkte er ab. „Die kann mir gerade helfen!“*

Ich sah aber, daß er es allein unmöglich rechtzeitig schaffen würde.[...]

(Grasmeyer, S. 200)

Враховуючи вік *Dörte*, саме вона й не зможе допомогти розчистити сніг. Ця інформація на рівні дискурсу й зумовлює прагматичне значення комунікативного ходу (Б). Частка *gerade* вводить у ситуацію учасника (*Dörte*), який не може мати ознаку Р (*helfen*). Контекст ситуації перетворює поверхово стверджувальну пропозицію на її заперечення.

Можна вважати конвенційним уживання висловлювань *Das fehlte noch!* (непрямий мовленнєвий акт заперечення), чи *Auch das noch!* (непряме вираження незадоволення, обурення, незгоди).

Наприклад:

(8) *Vor der Haustür sagte er: „Wenn deine Mutter dich sieht, fällt sie auf den Rücken.“*

„Komm mit rein!“

„Das fehlte noch! Am Ende haut sie mir eine runter vor Wut. Sie kann mich sowieso nicht leiden.“ (Grasmeyer, S. 109)

(9) *„Für dich ist die Spieluhr, für dich!“*

„Auch das noch! Soll ich Diebsgut aufbewahren? Ich könnte dich anspucken, so widerlich bist du!“ (Grasmeyer, S. 163)

Уживання градуальних часток привертає увагу співрозмовника до учасника ситуації Q, який є суб'єктом пропозиційної дії P та постачає певну інформацію про нього.

Наприклад: (10) *Der Chefredakteur stand an einem der Becken und stöhnte: „Das wird eine lange Nacht! Die Brüder sind so fröhlich, als ob jeder im Lotto gewonnen hätte. (A) Selbst der Mime hat schon zweimal eine Lage bestellt! Können Sie sich das vorstellen?“*

(Б) *„Es ist eine überraschende Vorstellung,“ räumte der alte Mann ein. „Der Herr Staatsschauspieler ist mehr für seine Sparsamkeit bekannt.“* (Höber, S. 46)

Дія, яка не є нормою поведінки певного суб'єкта, викликає здивування та не відповідає звичному перебігу подій.

Домінанта СД частки *selbst* реферує до учасника ситуації Q, якому приписується не характерна для нього ознака P, що надає слухачеві інформацію про нестандартність ситуації та зумовлює його відповідний висновок:

а) щодо учасника ситуації, до якого реферує домінанта СД частки *selbst*, якщо слухач не володіє відповідною інформацією стосовно нього.

У такому випадку прагматична пресупозиція “Слухач має відповідні знання щодо учасника ситуації Q” є помилковою. Помилковість прагматичної пресупозиції не заважає, однак, слухачеві звернути увагу на учасника ситуації Q та зробити висновок про нехарактерність для нього пропозиційної ознаки P;

б) щодо нестандартності самої ситуації, що супроводжується здивуванням слухача стосовно дій учасника Q, які зазвичай не є характерними для нього. У такому випадку прагматична пресупозиція “Слухач має відповідні знання щодо учасника ситуації Q” не порушується, як і не порушується динаміка розмови. Саме це й має місце в наведеному фрагменті (10), про що свідчить комунікативний хід (Б).

Отже, та інформація, яку постачають (надають) висловлювання з градуальними частками на рівні дискурсу, виводиться на основі максими релевантності. Однак слід наголосити, що градуальні частки забезпечують процедурність сприйняття інформації слухачем/читачем. Мається на увазі те, що не стільки декларується певний стан справ (що?), як відбувається його ранжування на фоні альтернативних станів або відносно норми (як?). Вони структурують/переструктурують, ранжують/переранжують інформативні кванти у межах загального інформативного змісту. При цьому процедурність їхнього значення ґрунтується на їхній семантиці.

Перспективою подальшого аналізу є розмежування інформативності градуальних часток на рівні інтендованих та неінтендованих імплікатур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт.* – М.: Наука, 1988. – 338 с.
2. Арутюнова Н.Д. *Язык и мир человека.* – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики: Підручн.* – К.: Академія, 2004. – 344 с.
4. Безуглая Л.Р. *Значимое молчание в системе прагматической импликации // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.* – 2004. – № 636. – С. 47–49.
5. Безуглая Л.Р. *Теория импликатур Г.П. Грайса в свете субъективистской методологии // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.* – 2005. – № 667. – С. 14–18.

6. Богуславский И.М. Сфера действия лексических единиц. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
7. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 276–302.
8. Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217–237.
9. Застровський О.А. Семантико-прагматичні властивості градуальних часток сучасної німецької мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2006, – 20 с.
10. Зельдович Г.М. О типах семантической информации: слабые смыслы // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1998. – Т. 57. – № 2. – С. 27–37.
11. Мезенина М.В. Градуальность в парадигматике лексики нем. языка: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – М., 1991. – 206 с.
12. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью. – М.: Наука, 1985. – 272 с.
13. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 607 с.
14. Пихтовникова Л.С. Информативность текста и стиль // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 142–145.
15. Разумова О.П. Градуальность признака и оценка в образных сравнениях (на матер. рус. и англ. языков): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. / Минский гос. лингв. ун-т. – Минск, 1997. – 22 с.
16. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монограф. учеб. пособие. – К.: Брама, Изд-во О.Ю. Вовчок, 2004. – 336 с.
17. Столнейкер Р.С. Прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 419–438.

18. Сэпир Э. Градуирование. Семантическое исследование // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 43–78.
19. Чернцова Е.В. Прессупозиция как контекст значения высказывания с частицей «просто» / Вісн. Харків. ун-ту. – 1998. – № 411. – С. 419–422.
20. Helbig G., Buscha J. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* – Leipzig. Berlin. München. Zürich. New York: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1993. – 736 S.
21. Seuren, Pieter A.M. *Presupposition, Negation and Trivalence* // Вісн. Київ. лінгв. ун-ту. – Сер. Філологія. – 2001. – Т. 4. – № 1. – С. 20–31.
22. Wunderlich D. *Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik* // DH. – 1970. – № 4. – S. 5–41.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Danella U. *Der Unbesiegte. Roman.* – München: Wilhelm Heyne, 1989. – 480 S.
2. Grasmeyer Ch. *Der unerwünschte Dritte.* – Berlin: Neues Leben, 1982. – 216 S.
3. Helbig G., Buscha J. *Übungsgrammatik Deutsch.* – Leipzig: Langenscheidt, 1992. – 380 S.
4. Höber H. W. *Nun komm ich als Richter.* – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 1989. – 126 S.
5. *Der Lacher (Für die Schule gesammelt und herausgegeben von Becker A. Und Thiel H.).* – Frankfurt a. M. Berlin. Bonn. München: Moritz Diesterweg, 1965. – 111 S.
6. Mellin B. *Endlich hast du mir verziehen. Bastei Fürsten-Roman.* – Bd. 162. – Bergisch Gladbach: Lübbe, 2000. – 64 S.
7. Sanders E. *Radan im Reihenhaus.* – München: Wilhelm Heyne, 1986. – 348 S.